

HILVERSUMS HISTORIE

Bombardementen op de wijk Trompenberg

door Th.J. de Jongh

De verkoop van een schilderij 'Oorlogsrüinen' van Carel Willink bij Christies in 1992 met een voorstelling van verwoeste villa's in het gebied van Trompenberg, heeft heel wat emoties losgemaakt. Na het bericht in de Gooi & Eemlander met een afbeelding van het schilderij zijn diverse reacties binnengekomen bij onze historische kring. Dat was aanleiding voor de redactie om de heer De Jongh te verzoeken om een onderdeel van zijn lezing, die hij in november voor de kring hield, uit te breiden en nader in te gaan op de bombardementen en het schokeffect dat daardoor werd teweeggebracht in de Hilversumse samenleving.

Theo J. de Jongh (1935) was van 1954 tot 1990 verbonden aan de Koninklijke Luchtmacht. Vanaf 1963 werkte hij op het terrein van de voormalige Rudelsheimstichting bij de Meteorologische dienst van de luchtmacht. Daar deed hij ook publicitair werk. Hij redigeerde het onderdeelblad van de Hilversumse groep en publiceerde een brochure over de ontwikkeling "Van Rudelsheimstichting tot Van Helsingenkazerne". Na zijn pensionering in 1990 verscheen van hem een boek over de Koninklijke Luchtmacht in Hilversum, dat in het laatste nummer van dit tijdschrift werd besproken (EP 93/1, blz. 36/7).

De bij dit artikel geplaatste kaderteksten zijn van de hand van Fred Repko, die samen met de auteur een groot aantal gesprekken had met ooggetuigen én slachtoffers van de bombardementen. Tevens verrichtte hij aanvullend archief- en topografisch onderzoek. Hij was ook ooggetuige van het eerste bombardement.

Inleiding

Hilversum was een belangrijk centrum van Duitse Wehrmacht-activiteiten. Het hoofdkwartier van General der Flieger F.C. Christiansen, Oberbefehlshaber in den Niederlanden, was sinds medio 1944 in een grote commando-bunker op het Rudelsheimcomplex, gelegen in de drie-

hoek Verdilaan, Rossinilaan en Doodweg, gevestigd. Tevens was hier het hoofdkwartier van het Duitse 88e Korps ondergebracht. De wijk Trompenberg herbergde ook een belangrijk verbindingscentrum dat was gehuisvest in een bunker op het Wisseloordcomplex. Vele villa's in de wijken Nimrodpark en Kannesheuvelpark waren door de Duitsers in beslag genomen en dienden als kantoorruimte of als legering.

Zowel rond het Rudelsheimcomplex als het Wisseloordcomplex hadden de Duitsers een spergebied ingesteld. Om de beide spergebieden met hun belangrijke onderdelen tegen geallieerde vliegtuigaanvallen te beschermen was een groot aantal *Fliegerabwehrkanone* (Flak = luchtafweergeschut) in en rond de wijk opgesteld. Grote houten torens in de wijk waren bewapend met 2 Flak's van 2 cm en vaak voorzien van een zoeklicht. Deze Flaktorens, waarvan er telkens drie bij elkaar stonden, kon men vinden op de hoek van de Joelaan en de 's-Gravelandseweg. Voorts in de nabijheid van de watertoren waar in de tuin van 'd'Oranjeappel' een toren stond, een toren in de buurt van de Koepelweg en een toren vlak bij de watertoren. Tenslotte stonden in de nabijheid van de Rudelsheimstichting op de hoek van de Rossinilaan en de Beethovenlaan nog drie torens. Voorts waren er Flak-batterijen bij de Crailose brug, iets verder links en rechts van de Erfgooiersstraat, bij de afgraving bij de spoorbaan, achter de Floris Vosstraat, een grote stelling in de lijn van het raadhuis en het witte gebouw van de Noorder begraafplaats en een Flak-stelling bij de Orionlaan-Kamerlingh Onnesweg. Dit was – volgens de verzetsgroep Albrecht – de verdedigingssituatie op 13 december 1944. De Duitsers verwisselden echter voortdurend van lokatie waardoor vaak Flak was te vinden op het sportveld van het Christelijk Lyceum en bij het station. De Flaktorens waren ook niet doorlopend bezet.

Het aantal Duitse militairen werd op 850 man

geschat. Al met al een belangrijk hoofdkwartier dat grote belangstelling had van het verzet, met name van de verzetsgroep Albrecht. Het was dit verzet dat bij de geallieerden in Londen aandrang op een bombardement op de grote commandobunker op het Rudelsheimcomplex.

De voorbereidingen door het verzet

In vele rapporten van de groep Albrecht waren de coördinaten van de gebouwen van de Rudelsheimstichting opgegeven. Benadrukt werd nog dat voor het hoofdgebouw een groot rond grasperk was. Dit was het ronde perk op de kruising van de Verdilaan met de Rossinilaan. Ook daarvan had men de coördinaten opgegeven.

Op 23 december 1944 werd in een verzetsrapport de Rudelsheimstichting aangeduid als een rood bakstenen gebouw waarin de Duitse generaal Student vaak zou verblijven. In dit rapport werd geadviseerd om vanuit het zuiden te naderen zodat men dan zo min mogelijk last van de Flak zou hebben en het ziekenhuis en de AVRO-studio als oriënteringspunt te nemen. Andere 'lijnen' waren de vijver aan de Laapersweg, via het raadhuis naar de Rudelsheimstichting, de Kerkbrink met daarnaast de kerk via de AVRO-studio, VARA-studio naar het Rudelsheimcomplex en vanaf het hoofdgebouw van Zonnestraal via de NCRV-studio naar het complex. Van alle punten en 'lijnen' had de groep Albrecht de kompasstanden opgegeven.

Nu was het voor de geallieerde vliegers moeilijk zich op de bomenrijke wijk te oriënteren. De Duitsers hadden in het speergebied rond de Rudelsheimstichting door het aanbrengen van beplanting op sommige straten en het ophangen van camouflagenetten het stratenplan vanuit de lucht gezien bovendien drastisch gewijzigd. Daarbij nog een grote concentratie Flak en vergissingen liggen voor de hand. De eerste aanvraag door de groep Albrecht voor een bombardement op het hoofdkwartier zou mede daardoor dramatische gevolgen hebben.

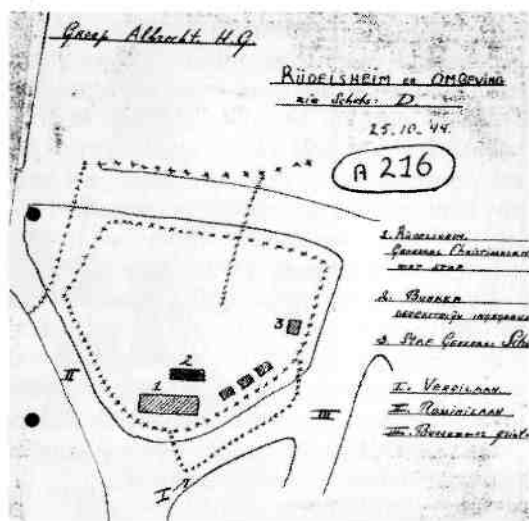
Het bombardement van vrijdag 29 december 1944

Om ongeveer 14.00 uur¹ verschenen zes *Typhoons* van No. 84 Group van de Royal Air Force (RAF), die waren gestart van een van de vliegvelden in het bevrijde zuiden, bewapend met raketten en bommen vanuit het zuidoosten boven Hil-

versum. Het doel was de grote commandobunker op het Rudelsheimcomplex. Het luchtalarm ging om 14.18 uur, toen de aanval reeds was afgelopen, en werd om 14.40 uur beëindigd. Hieruit mogen we concluderen dat de aanval een volslagen verrassing was.

Drie *Typhoons* doken als eerste golf op de wijk; elk van de vliegtuigen schoot twee raketten af. Deze raketten kwamen terecht in het gebied rond de watertoren. De volgende drie *Typhoons* kwamen bijna direct na de eerste golf, maar aangezien die wat hoger zaten kwamen hun raketten wat verder in de wijk Trompenberg terecht, onder andere op de 's-Gravelandseweg en de Oude Meentweg.

Men kan van de veronderstelling uitgaan dat het woonhuis van generaal Christiansen (zie kaartje) het doel zou kunnen zijn geweest. Het is een hypothese, maar toch... Veel wijst echter op het Rudelsheimcomplex als doel van het bombardement. In dit licht bezien was het bombardement een jammerlijke mislukking. Het gebied rond de Godelindeweg en Jacobus Pennweg evenals de 's-Gravelandseweg, het Nimrodpark en de Oude Meentweg werd ernstig getroffen.

Een detailkaartje van de verzetsgroep Albrecht van het Rudelsheimcomplex en omgeving, gemaakt op 25 oktober 1944. De prikkeldraadversperningen zijn nauwkeurig aangegeven. Vreemd is dat de verzetsgroep het grote jongenspaviljoen van de Rudelsheimstichting, dat eveneens door de Duitsers in gebruik was genomen en iets ten noorden van de bunker (2) was gelegen, niet op dit kaartje heeft ingetekend.

Links woning van fam. Ras en Grootte aan de Jac. Pennweg 17 en 19, beide bij het eerste bombardement verwoest. Rechts weeshuis Oranjeappel, een vroeg werk van J.W. Hanrath, dat ook geheel werd verwoest. Zijn kleinkinderen waren de stiefkinderen van Grootte.

Direct na het bombardement werd een verlieslijst opgemaakt. De volgende personen vonden tijdens dit bombardement de dood:

Sijtje Ras, 22 jaar, de volgende dag door de brandweer onder het puin van haar huis aan de Jacobus Pennweg 17² weggehaald;

Antonie Josephine Lustra uit Amsterdam, 25 jaar, kwam in de garage van Murk om het leven; Lambertus Lam, 84 jaar, die op het Langgenwest woonde, werd dood aangetroffen op de Jacobus Pennweg;

Pieter Adriaan van Beers uit Rotterdam, 47 jaar, werd op zijn verjaardag in het rusthuis "Zonhoeve" aan de 's-Gravelandseweg 116 gedood;

Jannetje van Meurs, 54 jaar en Jacob van Nieuwenhuizen, 72 jaar, werden beiden op de boerderij aan de Oude Meentweg 1 gedood.

Bij geruchte werd nog vernomen dat een Duitse soldaat, die zich ophield in de door de Duitsers gevorderde garage van Murk, zou zijn overleden. Juiste gegevens ontbreken echter. In bericht M-3006 van 1 januari 1945 van de verzetsgroep Albrecht werd de dood van de Duitse soldaat echter bevestigd.

Op de Parklaan 2 (het huis van de familie Benink) werden een man en een vrouw beiden licht gewond. Mevrouw E.M. Veldkamp-Rotshuizen en haar negen dagen oude baby aan de Jacobus Pennweg 15 werden ernstig gewond; haar baby zou op 8 januari 1945 aan de verwondingen bezwijken.

Op nr. 17, het huis van Sijtje Ras, raakte haar

broer H.W.G. Ras ernstig gewond aan hoofd, schouder en rechterhand terwijl de verloofde van Sijtje Ras, I.D. Heyning, licht gewond werd. Verloofde les Heyning en broer Henk Ras zaten met Sijtje, die kleuterleidster was van de Montessorischool en sinds 5 mei 1944 met les Heyning was verloofd, in dezelfde kamer, maar werden min of meer gespaard doordat zij het verst van de raketinslag zaten terwijl Sijtje, ongeveer in het midden van de kamer bij de schoorsteen gezeten, dodelijk werd getroffen door balken uit het plafond. Haar broer probeerde haar onder de balken weg te trekken en het huis uit te krijgen, maar moest dit opgeven toen de tweede aanvalsgolf naar beneden kwam gedoken.

Direct na het bombardement werd een inspectievlucht gemaakt. Het verbazingwekkend toeval wilde dat die piloot, Willem Boom, een neef was van de familie Ras. Hij zag de vergissing: "nu is het huis van mijn oom en tante geraakt." Volgens hem had het Palace-hotel geraakt moeten worden omdat Christiansen daar zou verblijven.

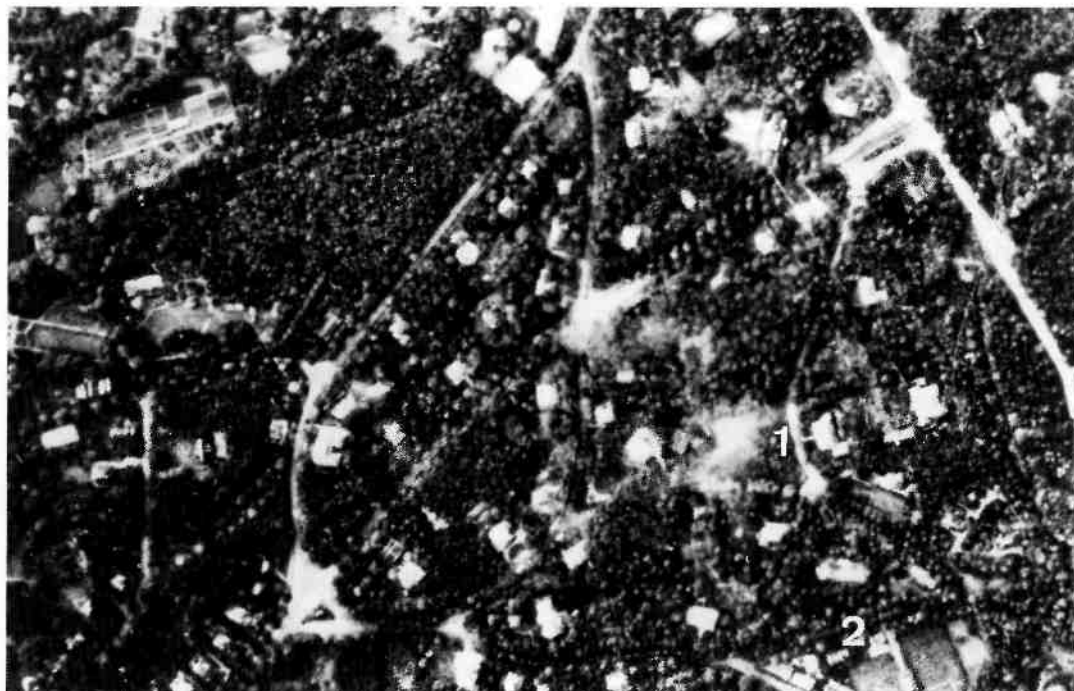
Rechts naast de familie Ras woonde – onder één kap – de familie A.M.P. Grootte met hun stiefkinderen Jan en Hanny Hanrath. Deze familie was toevallig niet thuis. Wèl was daar een onderduiker uit Amersfoort, Frans Kissner, die aan schedel en rug zwaar werd gewond.

De materiële gevolgen

Het rusthuis "Zonhoeve" aan de 's-Gravelandse-

Geallieerde luchtfoto van het Rudelsheimcomplex (1) in de zomer van 1943. De Duitsers hebben nog niets aan de camouflage gedaan. Duidelijk is de driehoek met perkje (2), dat de scheiding is van de Verdilaan (2) met de Rossinilaan (3), op deze foto te zien. Rechts daarvan het 'Melkhuisje' (4).

Luchtfoto van het Rudelsheimcomplex en omgeving van 23 september 1944 in iets andere ligging dan de vorige foto. De Duitsers hebben nu de driehoek gecamoufleerd (1) en de ronding van Verdilaan naar Rossinilaan lijkt nu sterk geaccentueerd. Het 'Melkhuisje' (2) staat er echter nog steeds zeer duidelijk op. Een dure fout van de Duitsers.

Sijtje Ras en haar verloofde Isaac Heyning. De foto dateert van 6 mei 1944, één dag na hun verloving.

Getuigen

Ten behoeve van dit artikel werd met negen personen gesproken, die betrokken waren geweest bij de bombardementen, hetzij als lid van de verzetsgroep Albrecht, hetzij als slachtoffers, bewoners van de betrokken huizen, ooggetuigen of als bewoners van het "Sperrgebiet". Opmerkelijk was dat de getuigen tot op de dag van de interviews soms van eikaars lotgevallen nauwelijks iets afwisten. De vroegere buurtgenoten werden dan ook na het bombardement veelal her en der over Hilversum verspreid.

Soms was het gedurende 30 jaar niet mogelijk geweest over het bombardement te praten, de oorlogsgebeurtenissen waren daarvoor te ingrijpend geweest. Het verlies van naaste verwanten woog zwaar. Anderen hadden hun huis en alle particuliere bezittingen verloren. Nu bleek er niet alleen een grote bereidheid te zijn om over deze ervaringen te spreken, velen waren ook erg dankbaar voor het feit dat zij hun verhaal konden vertellen en dat dit in een artikel zou worden vastgelegd.

Deze gesprekken waren dan ook niet alleen bedoeld voor het reconstrueren van feiten maar ook om de aandacht te geven aan de ervaringen van de meest betrokkenen: de wijze waarop de feiten zijn beleefd geeft aan deze gebeurtenissen diepte en inkleuring. De gesprekken met de belangrijkste getuigen zijn daarom op geluidsband vastgelegd. Na goedkeuring van betrokkenen zullen deze banden aan het Streekarchief ter beschikking worden gesteld.

weg 116, onder directie van zuster J. Wilhelm, werd getroffen en brandde geheel uit. De boerderij aan de Oude Meentweg 1 van de heer L. van Nieuwenhuizen werd totaal vernield terwijl het woonhuis schade opliep. Parklaan 2, hoofdbewoner A. Bennink, brandde geheel uit. Van de Sweelincklaan 16 brandde de garage geheel af. Daarin gingen enkele Duitse auto's van de *Feldgendarmerie*, dat een bureau had op Sweelincklaan 18, verloren.

Jacobus Pennweg nr. 6/8/10 (garage Murk) brandde totaal uit waarbij een autobus, een truck zonder oplegger en een personenauto werden vernield, nr. 12A (het weeshuis d'Oranjeappel) werd ernstig beschadigd, nr. 13, bewoond door mr. J.J. Romijn, had brand- en bomschade, nr. 14 (pension Casa Cara) brandde totaal uit. Het perceel Jacobus Pennweg nr. 15, bewoond door mr. P.M. Veldkamp, brandde geheel uit, nr. 16 had glas- en bomschade, nr. 17, bewoond door mr. H.W.G. Ras, brandde geheel uit, nr. 19, bewoond door A.M.P. Groote, brandde eveneens geheel uit, nr. 23 had glas- en bomschade. De watertoren liep flinke schade op. De percelen aan de Dennelaan 2, 4 en 5 hadden glasschade en op de Ceintuurbaan hadden de percelen 7, 9, 10 en 11 glas- en bomschade.

Voorts werden blindgangers gevonden in de voortuin van Wisseloordlaan 12, achter de boerderij aan de Oude Meentweg 1, in de voortuinen van de Jacobus Pennweg 19 en de Beethovenlaan 41 en vermoedelijk een achter het perceel Beethovenlaan 37. In verband met deze blind-

Jan Veldkamp, geboren 17 dec. 1944, die bij het eerste bombardement 12 dagen oud zwaar werd gewond en daaraan op 8 jan. 1945 overleed. Met zijn 22 dagen was hij het jongste oorlogsslachtoffer in Hilversum.

Na het bombardement van 29 december 1944. De watertoren is beschadigd en de garage van Murk is totaal verwoest. Op de voorgrond een uitgebrande autobus. Achter de watertoren zijn d'Oranjeappel' en 'Casa Cara' nog te zien. De FLAK-torens zijn inmiddels door de Duitsers opgeblazen.

gangers werden afzettingen verricht en de daarvoor in aanmerking komende percelen ont-ruimd.

Medische hulp

Een deel van de verpleegden van het rusthuis "Zonhoeve" aan de 's-Gravelandseweg 116, dat in brand stond, werden overgebracht naar de Gnoelaan 4 waar dr. H. de Groot en zuster W. Voet hulp verleenden. Een ander deel van de verpleegden werd ondergebracht op de 's-Gravelandseweg 94, waar dr. J.K. Postma en zuster W.K.B. Staal aanwezig waren. Op dit adres was tevens een rijdende brancard beschikbaar.

De artsen C.A. Kreyens en L. Bijl alsmede de zusters F. Terluin en C.J. de Wolff werden naar het ernstigst getroffen gebied rond de Godelinde-weg en de Jacobus Pennweg gezonden. Voor een eventueel transport werden de wagens van Taling eveneens naar dit gebied gedirigeerd.

Dr. E.E. Oterdoom, waarnemend directeur van de Gemeentelijke Geneeskundige en Gezondheidsdienst van Hilversum verleende hulp bij de

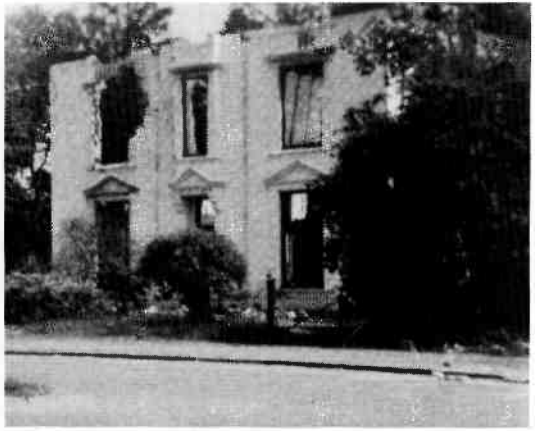
boerderij aan de Oude Meentweg 1. Dokter Oterdoom bevond zich bij aanvang van de luchtaanval in 's-Graveland en zag daar hoe de acht *Typhoons* op Hilversum doken. Hij spoedde zich naar huis en werd op de Oude Meentweg opgevangen door de heer L. van Nieuwenhuizen, eigenaar van de boerderij. Van Nieuwenhuizen verzocht de arts onmiddellijk mee te willen gaan daar zowel zijn huishoudster als zijn oom ernstig waren getroffen. Hij vertelde de arts dat hij juist van diens woonhuis was gekomen in de hoop bij hem thuis hulp voor de gewonde huisgenoten te vinden.

De dokter ging onmiddellijk met de heer Van Nieuwenhuizen mee en trof twee getroffen en aan. Buiten lag de zwaar gewonde huishoudster Jannetje van Meurs. In het gedeeltelijk verwoeste woonhuis van de boerderij vond de dokter de 72-jarige oom van de heer Van Nieuwenhuizen, de heer J. van Nieuwenhuizen, die reeds was overleden.

Inmiddels – het was nu ongeveer 14.30 uur – waren enige buurtbewoners komen aanlopen. De dokter stuurde van hen twee ordonnan-

Villa 'Casa Cara' aan de Jac. Pennweg, in 1901 bewoond door president Kruger.

Villa 'Casa Cara' zwaar beschadigd door het bombardement van 29 december 1944.

sen uit; een naar zijn nabijgelegen woning met de opdracht telefonisch bij de GGD te melden dat hij op de Oude Meentweg hulp verleende. Tevens moest de ordonnans om een ziekenauto verzoeken voor de zwaargewonde huishoudster. De tweede ordonnans werd naar het huis aan de overkant van de Oude Meentweg gedirigeerd om daar een behoorlijke ligplaats voor de gewonde huishoudster in te richten in afwachting van de ziekenauto.

Een afgerukte deur met wat uitgeplukt hooi werd als noodbrancard klaar gemaakt. Op dat moment arriveerde de echtgenote van de arts met zijn verbandstoffen zodat hij nu in ieder geval van de eerste noodzakelijke verbandmiddelen was voorzien.

Met vereende krachten werd de zwaargewonde vrouw op de noodbrancard gelegd en door vier mannen onder leiding van een studente semi-arts, die vlakbij woonde en flink hielp, weggedragen. Op dat moment, het zal rond 15.00 uur zijn geweest, arriveerde de ziekenauto. Naar alle waarschijnlijkheid is mevrouw Van Meurs tijdens de rit naar het ziekenhuis overleden. Nadat dokter Oterdoom zich nogmaals van de dood van de heer J. van Nieuwenhuizen had overtuigd, spoedde hij zich op de fiets naar zijn huis om te telefoneren. Hij meldde zich bij de GGD en belde ondermeer het slachthuis om de directeur van het Gemeentelijke Slachthuis te attenderen op de aanwezigheid van het getroffen en gedode vee op de boerderij van de heer Van Nieu-

wenhuizen. Het betrof hier dertien koeien, een paard, een varken en een kalf.

Vervolgens ging de dokter, vergezeld van de reeds eerder genoemde actieve semi-arts, de wijk Trompenberg in om hulp te verlenen. Hij ging naar de familie Bennink aan de Parklaan 2 waar ook dokter De Mol van Otterloo, directeur van het Diaconessenhuis, aanwezig was en dokter J. de Kuiper juist arriveerde. Dokter K. Sax verleende hulp in het perceel Parklaan 5 aan de gewonde bewoonster van het brandende perceel Parklaan 2. De GGD had echter zeer adequaat gereageerd en er viel voor dokter Oterdoom en zijn assistente niet veel meer te doen. Er restte hem niet meer dan een eindcontrole uit te oefenen of alles naar behoren was behandeld en verzorgd.

Rond 15.20 uur was alles verzorgd en afgevoerd. Na bespreking met de GGD en de Hoofdpst Luchtbeschermingsdienst ging dokter Oterdoom – het was inmiddels 17.00 uur – op zijn fiets naar het Diaconessenhuis waar hij zich ervan overtuigde dat de vijf gewonde patiënten een behoorlijke behandeling hadden ondervonden.

Plunderingen

De echtgenoot van mevrouw E.M. Veldkamp-Rotshuizen ging die dag per fiets op weg naar Amsterdam waar hij in het verzet actief was. In de buurt van Weesp gekomen zag hij hoe de *Typhoons* vanuit het noordwesten op Hilversum af-

Het meisjespaviljoen 'Beth Azarja' van de Rudelsheimstichting van voor de oorlog. Dit gebouw, waarin eerder het internaat 'Demmink' was gevestigd, is een ontwerp van bouwmeester J.W. Hanrath. Op de voorgrond het ronde perk in de driehoek die de Duitsers later zouden camoufleren. Het gebouw werd bij het 2e bombardement vernield en staat als ruïne op het schilderij van Willink.

vlogen en wat later naar beneden duiken. Rookwolken boven de wijk waarin hij woonde deden hem het ergste vermoeden en hij spoedde zich weer huiswaarts. De familie Veldkamp was in die tijd woonachtig op de Jacobus Pennweg 15 en dus de burens van de familie Ras.

Mevrouw Veldkamp had van het prachtige weer geprofiteerd en was vroeg in de middag met haar 12 dagen oude baby in de kinderwagen gaan wandelen. Toen zij weer thuis was gaf zij de baby zijn voeding. Op dat moment vielen de eerste bommen; geen luchtalarm en geen schietende Flak die aan de explosies voorafgingen. Het was een totale verrassing. "Heer, laat het nu maar komen", zei mevrouw Veldkamp.

Haar woning, Jacobus Pennweg 15, werd door brandbommen geraakt en vloog in brand. Mevrouw Veldkamp werd zwaar gewond door een bomscherp in haar heup en haar arm; haar baby werd zwaar gewond aan zijn arm. Tengevolge van haar verwondingen verloor mevrouw Veldkamp het bewustzijn. Toen zij weer bijkwam was haar broer bezig haar arm af te binden waar-

na hij vervoer naar het ziekenhuis ging regelen. Op dat moment kwamen de *Typhoons* voor de tweede run met ratelende mitrailleurs over de wijk.

Nadat de laatste aanval was afgelopen kwam onmiddellijk de hulp op gang. Duitse Rode Kruis-soldaten boden overal in de wijk hulp en ook de GGD was direct zeer actief. Dokter L. Bijl regelde voor mevrouw Veldkamp een personeel waarin zij en haar baby werden geplaatst, samen met de gewonde onderduiker Frans Kissner die bij de familie Groote op de Jacobus Pennweg 19 verbleef. Gedrieën werden zij overgebracht naar het Diaconessenhuis aan de Nieuweg.

Ongeveer een maand werd mevrouw Veldkamp in het Diaconessenhuis verpleegd. Zij had haar rechterhand verloren. Haar baby, Jan Veldkamp, geboren op 17 december 1944 had een arm verloren en bezweek op 8 januari 1945 aan zijn verwondingen.

Mevrouw Veldkamp: "Er was in de wijk geplunderd. Daar waren, naast Duitse militairen,

ook Nederlandse burgers bij betrokken. Veel van onze Duitse en Nederlandse boeken waren gestolen en zelfs planten uit de tuin moesten het ontgelden."

De brandweer meldde dat Duitse soldaten geld en sieraden hadden gestolen, terwijl, zo schreef men cynisch in het rapport, de Duitsers toch juist gekomen waren om ons te beschermen, ook tegen diefstal. Bekend is dat twee Duitse soldaten bij het plunderen op heterdaad werden betrapt. Zij moesten een zilveren kapstel terugleggen.

Overige schade

Om 15.38 uur werd weer luchtalarm gegeven, het einde daarvan was om 15.48 uur. Naar alle waarschijnlijkheid is dit een geallieerde verkenner geweest die de resultaten van het bombardement in oenschouw nam.

De resultaten vielen, gezien de militaire doelstelling om het Duitse hoofdkwartier te treffen, bitter tegen. De verzetsgroep Albrecht meldde in januari 1945 aan Londen dat Sweelincklaan 16 met kogels was doorzeefd, maar niet in brand was geraakt. Op Sweelincklaan 18 was de Duitse *Feldgendarmerie* gevestigd, maar dat huis was niet getroffen. Voorts meldde de groep dat Parklaan 8 volledig was uitgebrand; daarin waren geen Duitsers gelegerd. Tevens werden in dit rapport de "Zonhoeve" aan de 's-Gravelandseweg, garage Murk op de hoek van de Jacobus Pennweg en de Heuvellaan en de villa Casa Cara op de hoek van de Jacobus Pennweg en de Koepelweg als totaal vernield opgegeven. Op de hoek van de Jacobus Pennweg en de Godelindeweg was het privé weeshuis "d'Oranjeappel" met mitrailleurs bestookt en had een directe treffer gekregen. De groep Albrecht besloot het rapport met de vaststelling dat nog enige privé huizen waren getroffen aan de andere zijde van de Jacobus Pennweg en dat er in het geheel geen Duitsers waren gedood. Wel zouden zeven raketten op de grote commandobunker in het Rudelsheimcomplex zijn neergekomen, maar die hadden daar nauwelijks enige schade veroorzaakt.

Het bassin van de watertoren bleek lek te zijn doch het ergste was dat er volgens Duitse verordeningen geen stroom voor elektrisch lassen mocht worden gebruikt. Het lekke bassin werd

op een gunstig moment toch elektrisch gelast. Dit was een riskant werkje daar de werklieden bij ontdekking grote kans liepen onmiddellijk naar een concentratiekamp te worden gedeporteerd.

De brandweer was na het bombardement vele uren volledig in actie met twee automotorspuiten en twee motorspuiten. Men wist de brand tot de getroffen percelen te beperken. Vijf villa's gingen totaal verloren evenals een boxengarage, terwijl vele gebouwen brand- of bomschade hadden opgelopen. Aangezien de druk op de waterleiding als gevolg van de kolenschaarste aanmerkelijk was verlaagd moest meerdere malen de motorspuit voor drukverhoging worden ingeschakeld. Op verzoek van de brandweer had de waterleidingmaatschappij evenwel binnen redelijk korte tijd de druk ter plekke opgevoerd.

In een officieel verslag (*Report 34*) van de *2nd Tactical Air Force* (TAF), waarvan *No. 84 Group* een onderdeel was, werd melding gemaakt van het bombardement van 29 december 1944: "...generaal Student's hoofdkwartier bij Hilversum en het grote hoofdkwartier van het 88e Duitse Korps werden aangevallen met raketten en bommen. Twee huizen, waarvan men aannam dat daarin Student en zijn staf waren gelegerd, werden vernietigd, maar later werd ontdekt dat deze huizen tijdens de aanval niet waren bezet.

Van het hoofdkwartier van het 88e Korps was slechts één gebouw uit de lijst met doelen bezet, maar aan alle huizen in de buurt was ernstige schade toegebracht..."

Aangezien de Duitsers het vermoeden hadden dat de geallieerde vliegers de houten FLAK-torens als oriëntatiepunt hadden gebruikt werden die torens in de nacht en vroege ochtend van de volgende dag door hen opgeblazen.

Het trieste resultaat van deze geallieerde vergissing resulteerde in zeven doden, drie zwaar gewonden en drie licht gewonden. Tevens was er grote materiële schade in de wijk veroorzaakt.

In *De Vrije Gooi en Eemlander* van 3 januari 1945 werd onder "Gemengde berichten" in het kort gewag gemaakt van dit bombardement: "Zeer tot ons leedwezen heeft de R.A.F. bij het bombardement van jl Vrijdag verschillende particuliere woningen getroffen. Wij betreuren dit heel erg en bieden de families onze innige deelneming aan bij de ramp, welke hun is overko-

Oorlogshandelingen in Hilversum

Hoewel Hilversum naar verhouding weinig is gebombardeerd zijn toch gedurende de hele oorlog verspreid bommen en raketten neergekomen. De gemeentelijke inventarisatie van alle schade aan gebouwen omvat vele pagina's. Ook zijn vliegtuigen neergestort zoals b.v. een Duitse jager op de Utrechtseweg bij de kruising met de Zuiderheideweg. De belangrijkste oorlogshandelingen waren:

10 mei 1940: Rond 4.00 uur werd het vliegveld door Duitse ME-109's aangevallen. Vier vliegtuigen beschadigd.

15 mei 1940: De zenders der N.S.F. werden opgeblazen.

12 mei 1943: Een brandende Amerikaanse bommenwerper stort bij de nieuwe haven neer. Zeven inzittenden gedood.

8 nov. 1944: Een (Duitse?) bom richt grote schade aan in de omgeving van Ostadelaan 10.

26 dec. 1944: Een defecte V1 "zaagt" laag over Hilversum tot het neerstort op de buitenplaats "Hilverbeek", waarbij de gehele bovenbouw van de noordgevel wordt vernield.

29 dec. 1944: Eerste bombardement op Trompenberg

22 feb. 1945: Een blokhuis der N.S. aan de spoorlijn Hilversum-Utrecht door raketbommen vernield

20 maart 1945: Tweede bombardement op Trompenberg.

11 april 1945: Bombardement op schepen in de Nieuwe Haven. Een vijftienjarige jongen uit de Geraniumstraat en een schipper worden gedood. Twee munitieschepen vernield, verdere materiële schade aan woningen en gemeente-eigendommen f 765.000.

men. Onze gevoelens van medeleven gaan ook uit naar de materiële verliezen, welke werden geleden."

Het tweede bombardement van dinsdag 20 maart 1945

In tegenstelling tot het bombardement van 29 december 1944 op de wijk Trompenberg is van het bombardement op het Rudelsheimcomplex weinig te achterhalen. Dit ligt ook wel voor de hand, immers, het complex lag in het spergebied en de *Wehrmacht* was er alles aan gelegen de geleden schade niet in de openbaarheid te brengen. Door het horen van ooggetuigen, spaarzame informatie uit brandweer- en politierapporten en de meldingen van de verzetsgroep Albrecht is de situatie van 20 maart 1945 echter redelijk te achterhalen.

Villa van de familie Cleijndert aan de Verdilaan nr. 2 na het bombardement van 20 maart 1945.

Een precisie-bombardement

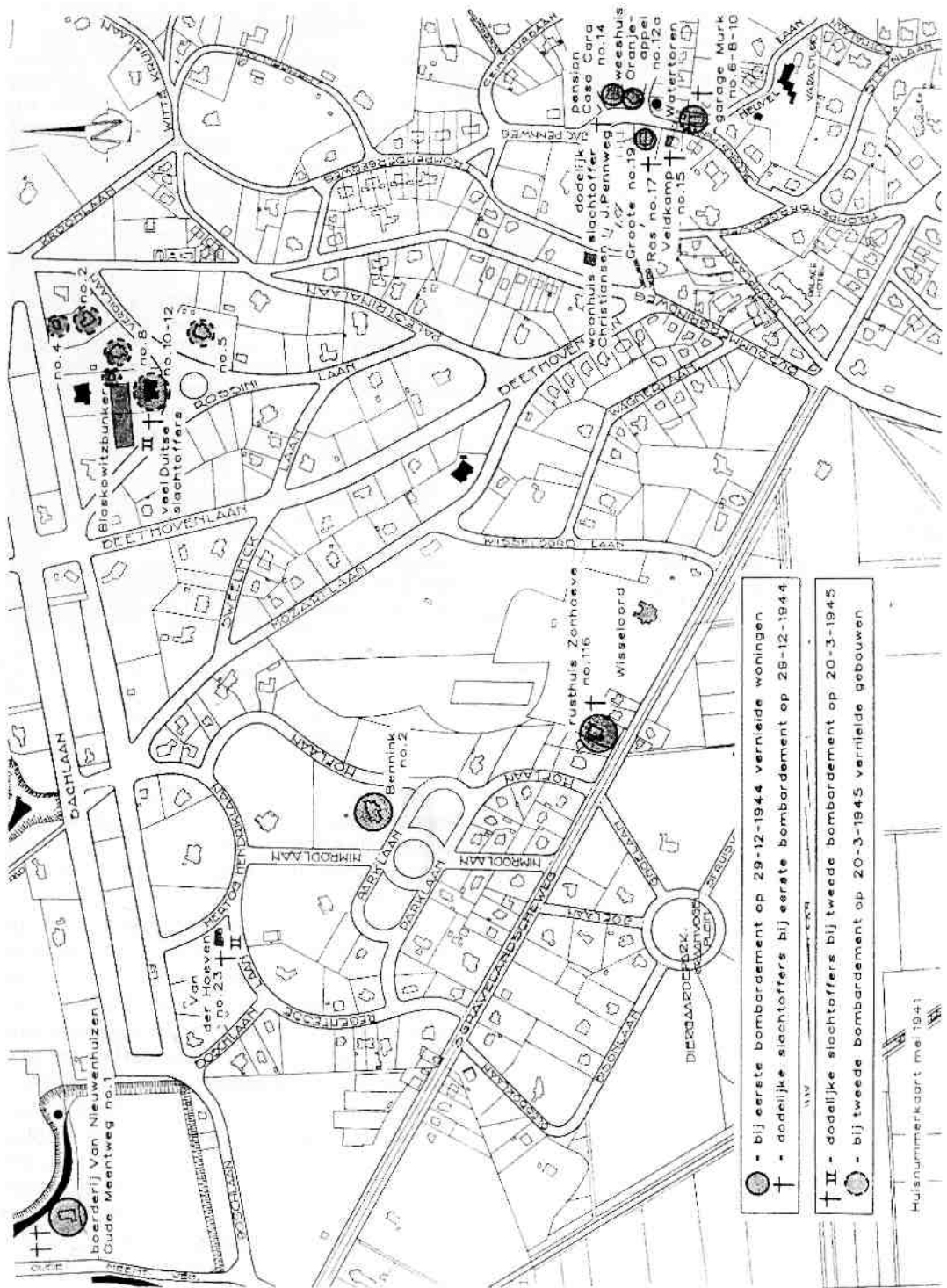
In januari 1945, direct na het eerste bombardement, had de verzetsgroep Albrecht om een tweede bombardement verzocht. Om onbekend gebleven redenen werd het bombardement telkens uitgesteld, maar de problemen die de geallieerden hadden om een luchtaanval in een bestaand schema in te passen, zullen hier niet vreemd aan zijn geweest. Eerst op 20 maart 1945, rond 14.00 uur, volgde het aangekondigde bombardement.

In twee raids, met een interval van ongeveer 10 minuten, kwamen de vliegtuigen, ook dit keer *Typhoons* van *NO. 84 Group* van de RAF, in duikvlucht op het Kannesheuvelpark af. Binnen tien minuten was de aanval beëindigd. En weer werd te laat luchtalarm gegeven. Om 14.15 uur – de aanval was reeds afgelopen – werd algemeen alarm gegeven dat om 14.45 uur werd beëindigd.

Bij de kaart op blz. 61:

Op deze kaart zijn de getroffen personen en panden van de beide bombardementen aangegeven. Hieruit komt het beeld naar voren dat het eerste bombardement merkwaardig gespreid is. Dat het woonhuis van de Duitse opperbevelhebber Christiansen, gelegen aan de Trompenbergerweg 29, het doelwit van de Engelse aanval is geweest, is een hypothese waar voornog geen bewijs voor te vinden is. Het eerste bombardement kostte zeven Nederlanders het leven. Bij het tweede bombardement vielen aan Duitse zijde naar schatting 100 tot 200 doden. Ook één Nederlander werd dodelijk getroffen.

(kaartproductie: Ruud Tinholt)

● - bij eerste bombardement op 29-12-1940 vernielde woningen
 † - dodelijke slachtoffers bij eerste bombardement op 29-12-1940

‡ - dodelijke slachtoffers bij tweede bombardement op 20-3-1940
 ● - bij tweede bombardement op 20-3-1940 vernielde gebouwen

Huisnummerkaart mei 1941

Slachtoffers en schade

Het voormalig meisjespaviljoen "Beth Azarja" van de Rudelsheimstichting aan de Verdilaan 10-12, waar de Duitsers naar alle waarschijnlijkheid een eetgelegenheden hadden, kreeg enige directe voltreffers van raketten te verwerken.

Het meisjespaviljoen ging totaal in puin. Nog vier andere gebouwen in het spergebied werden grotendeels verwoest: de percelen Verdilaan 2 (fam. Cleijndert), 4 (garage met woonhuis, bewoond door fam. Van Maanen), 8 (Deze villa heette 'Pineta' en behoorde toe aan de Wed. Van Notten van Marwijk Kooy; het gebouw stond in lichterlaaie) en 5 (fam. Mendes de Leon). In één der percelen werd een Duitse officier door de luchtdruk in de open haard geblazen waardoor hij met de schrik vrij kwam. Tevens werd het sportgebouw van het Melkhuisje en het Officierscasino aan de Van Hengellaan licht tot zwaar beschadigd.

Om 15.35 uur kwamen nog enige geallieerde vliegtuigen over die de omgeving van de Verdilaan met hun mitrailleurs bestoken; de brandweer kroop in schuilgaten. Er werd rond die tijd eveneens een verkenningvliegtuig boven de Rudelsheimstichting waargenomen. Er was een hevig afweervuur uit 21 stukken 2cm FLAK dat echter geen resultaat opleverde.

Buiten het spergebied werden eveneens percelen getroffen. De huizen aan de Regentesselaan 19, 21 en 23 en aan de Boschlaan 8 werden zwaar beschadigd. Regentesselaan 23 had het zeer zwaar te verduren gekregen. In de tuin vielen enkele raketten waarbij de toppen van enige bomen werden afgerukt en een transformatorhuisje werd vernield. De heer S.W.N. van der Hoeven, 66 jaar, die op de Regentesselaan 23 woonde, werd door de luchtdruk gedood. Zijn echtgenote kon het totaal verminkte lijk aan de kleding herkennen. De heer J. Postman werd door een granaatscherf in zijn bovenbeen gewond; hij werd overgebracht naar het RKZ.

Voorts werd glas- en dakschade geregistreerd aan de Regentesselaan 12, 16, 24 en 26, de Bachlaan 1 en 45, de Boschlaan 1,5,6 en 7, de Parklaan 4, de Sweelincklaan 5 en 6, de Beethovenlaan 24, 28, 30, 33 en 45, de Rossinilaan 4, de Palestrinilaan 5, de Trompenbergerweg 29 en de Godeliindeweg 102. Al deze gebouwen lagen buiten het spergebied.

Oorlogsslachtoffers in Hilversum

Daar er in Hilversum betrekkelijk weinig oorlogshandelingen hebben plaatsgevonden wordt wel verondersteld dat er ook weinig oorlogsslachtoffers te betreuren waren. Het tegendeel is waar: in totaal kende Hilversum 1.992 personen, daar wonend of geboren, die als gevolg van de oorlog zijn omgekomen: 265 verzets-, militaire en burgerslachtoffers, 1348 joodse slachtoffers en 379 omgekomen joodse en andere vluchtelingen. Aangrijpend zijn de lange lijsten van de 380 omgekomen joodse kinderen uit Hilversum, waarvan velen uit één gezin.

De belangrijkste doodsoorzaken waren: gesneuveld (Grebbeelinie, Slag op de Javazee), executies van verzetsstrijders en gegijzelden (Woeste Hoeve), omgekomen in Duitse concentratiekampen in Nederland, Duitsland, Oostenrijk en Polen, omgekomen in Japanse interneringskampen (Birma spoorlijn), burgerslachtoffers als gevolg van bombardementen, gevechten en honger, Arbeitseinsatz, omgekomen op koopvaardijsschepen.

De Hilversumse werkgroep Herdenking Mei '40-'45 heeft alle namen van de oorlogsslachtoffers – voorzover bekend – vastgelegd in een boek, dat permanent opgesteld is in de Burgerzaal van het Raadhuis en waarvan elke maand een bladzijde wordt omgeslagen. Als gevolg van het onderzoek naar de twee bombardementen op Trompenberg kan daar het onder andere aan toegevoegd worden de naam van Jan Veldkamp, de baby die op 29 december 1944 zwaar gewond werd in de armen van zijn moeder en als gevolg daarvan op 8 januari 1945 overleed, slechts 22 dagen oud. Daarmee is hij het jongste oorlogsslachtoffer van Hilversum.

Op de hoek van de Mozartlaan en de Bachlaan alsmede op de Beethovenlaan 24 was een onontploffte bom gevonden; op de hoek van de Rossinilaan en de Palastrinilaan vond men er nog twee.

Op verzoek van de *Wehrmacht* rukte de brandweer om 15.10 uur met vijf motorspuiten uit. Men trof in het spergebied een complete chaos aan waarin de verbijsterde Duitsers vloekend en tierend rondliepen. Door gebrek aan water kon overigens nauwelijks aan blussen worden gedacht. De brandweer kreeg om 16.10 uur vergunning om in te rukken, maar moesten een motorspuit achterlaten. De druk op de waterleiding werd opgevoerd doch bleef te gering. Met een waterstraal en zand werd door de Duitsers de Verdilaan 8 geblust. Het resultaat van dit bombardement: in de Verdilaan was perceel 8 totaal uitgebrand, de percelen 2, 4, 5 en 10-12 grotendeels. Zij waren verwoest.

Het schilderij van Willink, gemaakt aan de hand van een foto die werd gemaakt na het bombardement van 20 maart 1945. Het linker gebouw is het gebombardeerde meisjespaviljoen 'Beth Azarja' van de Rudelsheimstichting aan de Verdilaan 10-12. Willink schilderde het doek in opdracht van de bankier Meijer Swantée.

In de tuin van het gebombardeerde meisjespaviljoen lagen vele gesneuvelde Duitse militairen. Het werd de brandweer echter verboden het aantal doden te tellen. Officieuze Duitse tellingen spraken van 200 gedode Duitsers (waaronder een *Oberst*) en een even groot aantal gewonden. Een ander bericht vertelde een iets ander verhaal. Het aantal doden was volgens dit bericht moeilijk vast te stellen maar het was vrijwel zeker dat ongeveer 100 Duitsers, waaronder 15 officieren, waren omgekomen. De oorzaak van dit grote aantal gesneuvelden moet hoogstwaarschijnlijk gezocht worden in het feit dat het gedurende de luchtaanval lunchpauze was.

In ieder geval was het aantal doden en gewonden toch dermate groot dat in de nacht van 20 op 21 maart grote transporten werden waargenomen die de doden en gewonden wegvoerden. Naar alle waarschijnlijkheid zijn de gedode Duitsers vervoerd naar de Noorder Begraafplaats waar mevrouw Veldkamp de dag na het bombardement in een afgeschoten ruimte vele doods-kisten opmerkte. De Duitsers zijn daar op

Bijna een derde bombardement

De Duitsers hadden het clubgebouw van de Hilversumse Lawn Tennis Club aan de Bussumergrintweg gevorderd en daarin een officierscasino ingericht. Toen Blaszkowitz op 31 januari 1945 het commando over Heeresgroep H overnam van Generaal K. Student zou 's avonds het afscheidsdiner in dit clubgebouw plaatsvinden. Een "goede" Rijksduitsler, die daar als kelner werkte heeft dit diezelfde middag gemeld aan het lid van de verzetsgroep Albrecht T.J. de Geus. Bij dit afscheidsdiner waren aanwezig generaal Christiansen, Seyss-Inquart, minister Albert Speer en een handvol van de hoogste generaals uit Nederland en Duitsland. Door de groep Albrecht werd nog een bombardement aangevraagd, maar de tijd was te kort om die nog te realiseren.

een apart veld begraven. Later – in 1948 – werden de in totaal 278 daar begraven Duitsers overgebracht naar de militaire begraafplaats in IJsselsteijn bij de gemeente Venray. Terwijl dit verslag ter perse gaat is een onderzoek naar het juiste aantal gedode Duitsers tijdens het tweede bombardement nog niet afgerond.

Het westelijke gedeelte van de grote commando bunker van generaal Blaskowitz aan de Rossinilaan. Deze foto dateert van vlak na de oorlog toen de bunker werd gebruikt voor het insluiten van 'foute' Nederlanders. Daarvoor werd de prikkeldraadomheining, links op de foto, aangelegd.

Alhoewel de 'Blaskowitz'-bunker nauwelijks enige schade had opgelopen kon men toch spreken van een precisiebombardement, waarbij de watertoren, Heideheuvel en de tennisbanen van het Melkhuisje – die door de Duitsers in het geheel niet waren gecamoufleerd – op advies van de verzetsgroep Albrecht voor de oriëntatie waren gebruikt.

Na het geslaagde bombardement op het Rudelsheimcomplex werden de staven van de *Wehrmachtbefehlshaber in den Niederlanden* en van het 88e Korps waarschijnlijk verhuisd naar hotel Jan Tabak te Bussum.

Naast andere geallieerde acties hebben vooral de twee bombardementen op de wijk Trompenberg voor een trieste balans voor de gemeente Hilversum gezorgd.

Noten

- 1 Volgens een ooggetuige, de heer T.J. de Geus, zou het bombardement rond 12.45 uur zijn begonnen. Officiële rapporten van politie, brandweer en luchtbeschermingsdienst spreken echter van een tijdstip dat rond 14.00 uur moet hebben gelegen. Dit tijdstip is zeer aannemelijk aangezien een klok bij de familie Ras stil was blijven staan op 14.20 uur. Zou het tijdstip van de heer De Geus juist zijn, dan moeten alle tijden dienovereenkomstig worden aangepast.

- 2 Alle vermelde huisnummers zijn gebaseerd op de bebouwing gedurende de oorlogsjaren.

Geraadpleegde archieven

- Archief Luchtbeschermingsdienst van de gemeente Hilversum.
- Archief brandweer van de gemeente Hilversum.
- Afdeling Bevolking van de gemeente Hilversum.
- Bibliotheca Rosenthaliana (Amsterdam).
- Centraal Archiefdepot van het Ministerie van Defensie (Den Haag).
- Bundesarchiv/Militärarchiv (Freiburg-Duitsland).
- Department of Geography/Air Photo Library – University of Keele (Keele – Engeland).
- Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie (Amsterdam).
- Streekarchief voor Gooi en Vechtstreek (Hilversum).
- Topografische Dienst (Emmen).
- Nationaal Oorlogs- en Verzetsmuseum (Overloon).

Bronnen

- Rapporten en meldingen van de verzetsgroep Albrecht.
- Dagrapport van vrijdag 29 december 1944 van Gemeentepolitie Hilversum.
- Proces-verbaal van 30 december 1944 van A.M. de Regt, Opperwachtmeester Gemeentepolitie Hilversum.
- Dagrapport van 29 december 1944 van W.J. de Jong, Recherche Gemeentepolitie Hilversum.
- Verslag nr. 11a/GGD van januari 1945 van dr. E.E. Oterdoom, waarnemend Directeur van de Gemeentelijke

Schilderij van Willink

De schilder Carel Willink (1900-1979) heeft van één der bombardementen in 1946 een schilderij gemaakt. Daarover is tot op de dag van vandaag de nodige verwarring. Voor zover na te gaan duikt dit schilderij in 1982 voor het eerst op in de publiciteit. Het blijkt dan geassocieerd te worden met het eerste bombardement en zou de getroffen villa's aan de Jaobus Pennweg voorstellen.

In de Gooi en Eemlander van 2 mei 1992 wordt deze veronderstelling herhaald en wordt in de rechtse witte ruïne zelfs de villa Casa Cara herkend, waar president Krüger in 1901 gewoond heeft. Deze publicatie leverde een stroom van reacties op die tot de conclusie leidde dat het schilderij betrekking heeft op het tweede bombardement.

In "Duizend jaar het Gooi, de Gooiers en hun oorlogen en rampen" (Ach lieve tijd) uit december 1992 is een fraaie kleurenreproductie van het schilderij opgenomen, maar worden de bombardementen opnieuw met elkaar verward: De Rudelsheimstichting en Casa Cara worden zelfs naast elkaar gesitueerd, terwijl de afstand 800 meter bedroeg!

Hier het ware verhaal: de bankier H.J.A.K. Meijer Swantee woonde in het "Sperrgebiet". Van augustus 1944 tot het eind van de oorlog was zijn huis gevorderd door de Duitsers. Van een Duitse verbindingsofficier die daar woonde had hij vernomen dat deze het bombardement op de Rudelsheimstichting had overleefd doordat hij door de luchtdruk in de haard was gedrukt. Meijer Swantee vertelde dit aan Willink die het een mooi verhaal vond. In opdracht van Meijer Swantee heeft Willink aan de hand van een foto van het meisjeshuis (waarschijnlijk van vóór het bombardement) het schilderij gemaakt, waarbij de rechter witte ruïne fantasie was.

Het schilderij is tot 1992 in bezit van de familie gebleven. Toen is het op de veiling van Christies in Amsterdam voor f 50.000 verkocht aan Loek Brons, die het binnen een week heeft doorverkocht.

Geneeskundige en Gezondheidsdienst van de gemeente Hilversum.

- Verslag van de gemeente Hilversum 1940-1945.
- Report 34 van de 2nd Tactical Air Force.
- *Hilversum, Onderdrukking en Verzet 1940-1945*, Werkgroep 'Beschrijving Hilversums Verzet 1940-1945' en 'Werkgroep Herdenking mei '40-'45', Hilversum 1985.
- C. van Aggelen, *Vliegveld Hilversum 50 jaar, een jubileum dat niet gevierd werd*. Verschenen in 'Eigen Perk' 1989/4.
- Th.J. de Jongh, *Van Rudelsheimstichting tot Van Helsingenkazerne*, Den Haag 1991. Een uitgave van de Sectie Luchtmachthistorie.
- U.M. Mehrtens, *Hilverbek te 's-Graveland*, Zeist 1988. Een uitgave van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg.
- Gooi- en Eemlander 2-1-45, 4-1-45, 11-4-46, 23-4-46, 11-5-46
- De Vrije Gooi- en Eemlander 3-1-45, 21-3-45

Interviews

Zowel bij eerder onderzoek als recent werden de volgende personen geïnterviewd:

- Fam. K. Caneel, de eerste na-oorlogs directie van de Rudelsheimstichting;
- mevr. R. Dekker-Boer, bewoonster van de villa 'Ardante' aan de Doodweg;
- fam. M. Denneboom, familie van de voor-oorlogse directeur van de Rudelsheimstichting I. Denneboom;
- fam. K. Elburg, tweede na-oorlogse directie van de Rudelsheimstichting;
- de heer H.Th. de Frémery, ooggetuige 1e bombardement, bewoner van het spergebied;
- lt-gen bd T.J. de Geus, ooggetuige 1e bombardement, lid van de verzetsgroep Albrecht;
- de heer J. Hanrath, ooggetuige 1e bombardement, bewoner verwoest huis 1e bombardement;
- de heer A. van der Horst, bewoner van het spergebied;
- mevr. A.F. ten Kate, ooggetuige 1e bombardement;
- mevr. Emmy Lopez Dias, lid van het Hilversums verzet;
- de heer H.J.A.K. Meijer Swantée †, opdrachtgever en eerste eigenaar van het schilderij van Willink, bewoner van het spergebied;
- de heer P.K.H. Meijer Swantée, bewoner van het spergebied, mede-erfgenaam schilderij van Willink;
- de heer D.M.H. Palsma, ooggetuige van het 1e bombardement;
- mevr. A.J.J. Pleyte-d'Ailly, bewoonster van het spergebied;
- mevr. A.C. Fürstner-Ras, zuster van dodelijk slachtoffer en ooggetuige van het 1e bombardement;
- mevr. J.P. ten Sijthoff, bewoonster van het spergebied;
- fam. F. Thors, bewoners van het spergebied;
- mevr. E.M. Veldkamp-Rotshuizen, slachtoffer 1e bombardement, en moeder van dodelijk slachtoffer;
- mevr. C.J. Zandvoort-Hanrath, bewoonster verwoest huis 1e bombardement.

Goede Duitsers

Opmerkelijk was dat veel van de getuigen bij al hun negatieve ervaringen ook spontaan verslag deden van contacten met Duitsers die aan de goede kant stonden. Zo kende de bewoner van het "Sperrgebiet" Meijer Swantée een Duitse weermachtsofficier Von Oldenhauzen die daar gelegerd was en die veel Nederlanders uit kamp Amersfoort heeft helpen ontsnappen. Na de oorlog bleef het contact vriendschappelijk. Ook het slachtoffer van het eerste bombardement, mw. Veldkamp, sprak over hulp van een Duitse officier aan haar man, die bij de ondergrondse was. De ooggetuige mw. Ten Kate kende twee Duitse officieren, gelegerd in Heideheuvel, Pieter Bolzer uit München en Jacob Böhmig uit Duisburg die haar hielpen met brandstof en voedsel. Ook met deze Duitsers werd na de oorlog contact gehouden door briefwisseling en bezoek. De goede Rijksduitser die aan T.J. de Geus een voorgenomen diner van hooggeplaatste Duitsers doorgaf, waardoor zij een schietschijf voor de geallieerden waren, gaf een gouden tip.